

Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми вдо-
сконалення чинного зако-
нодавства України**

Випуск XXVI

м. Івано-Франківськ, 2011

ПОНЯТТЯ МАЙНОВОЇ ВІДОКРЕМЛЕНОСТІ ЯК ОЗНАКИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

УДК: 347.132.6

У кожній галузі наукових знань є свої «вічні» проблеми, які у різні періоди часу по-різному досліджуються, проте дискусії над якими практично не припиняються ніколи. У цивілістиці такою категорією, без сумніву, виступає проблема щодо розуміння сутності юридичної особи. З огляду на постійне зростання участі юридичних осіб у цивільному обороті і цивільно-правова наука, і законодавство повинні мати у своєму доробку вдалу юридичну конструкцію розуміння даного поняття. Адже, як слушно зауважував Р. Іерінг, вдала юридична конструкція є подвигом, діянням, що має постійну ціну, невдала – така, що не має ціни [1, с. 17].

Саме тому у межах цієї статті хотілось би звернути увагу на нормативне визначення юридичної особи у сучасному цивільному законодавстві України, а саме роль ознаки «майнової відокремленості» у конструкції юридичної особи.

Досліджуючи дане питання варто звернутись до легальної дефініції юридичної особи, що містилась у Цивільному кодексі УРСР 1963 р. Так, відповідно до ст. 23 даного кодексу юридичними особами визнавались організації, які мають відокремлене майно (виділено мною. – О.З.), можуть від свого імені набувати цивільні права та обов'язки, бути пози-

вачами та відповідачами у суді, арбітражі або третейському суді. Отже, законодавець радянської доби надав розгорнуте визначення юридичної особи.

На відміну від цього, у ст. 80 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) дається досить лаконічне визначення юридичної особи як організації, створеної та зареєстрованої у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю та дієздатністю, може виступати позивачем та відповідачем в суді. Із даного визначення випливає, що вказівка на майнову відокремленість юридичної особи як легальна ознака останньої відсутня.

Утім, незважаючи на відсутність розгорнутого визначення юридичної особи, слід погодитися із Н. С. Кузнецовою, яка зауважує, що немає підстав вважати, що змінився принциповий підхід до визначення ознак юридичної особи, закріплених у ст. 23 ЦК УРСР [2, с. 311]. На нашу думку, закріплення законодавцем такого лаконічного визначення поняття юридичної особи і використання в межах його обсягу прив'язки до державної реєстрації останньої зовсім не означає мінімізацію ролі ознаки майнової відокремленості у конструкції юридичної особи.

Напевно не випадково у юридичній літературі посткодифікаційного періоду цивільного законодавства України знаходимо вказівку на майнову відокремленість як одну із ознак юридичної особи [2, с. 310 - 311; 3, с. 102-103]. Як вірно зазначає В. І. Борисова, у ЦК України вказано шлях виникнення юридичної особи – об'єднання осіб та майна або об'єднання (виділення) тільки майна. Тобто і в першому, і в другому випадках йдеться про обов'язковість відокремлення майна для створення нового суб'єкта права, хоча воно може відбуватися одночасно з об'єднанням осіб (фізичних, юридичних тощо) [4, с. 26]. Роль майнової відокремленості юридичної особи, на нашу думку, посилюється також і тим, що майнова відокремленість безпосередньо реалізується в майнових відносинах, а останні мають непересічне значення для цивільного права, складаючи предмет його правового регулювання.

Утім, виходячи із того, що сучасний вітчизняний законодавець недостатньо використовує ознаку майнової відокремленості юридичної особи у її конструкції, варто звернутись до дослідження теоретичного аспекту цієї ознаки. У юридичній літературі зазначається, що майнова самостійність проявляється через майнову відокремленість суб'єкта, де з допомогою належного йому майна суб'єкт відокремлюється від всіх інших. Кожна юридична особа має своє майно, відокремлене, по-перше, від майна членів трудового колективу даної організації, по-друге, від майна держави чи автономного утворення, територіальної громади, по-

третє, від майна інших організацій, у тому числі вищестоящих органів [2, с. 311]. Без цього юридичні особи не можуть функціонувати в обороті.

Наявність необхідної майнової відокремленості виступає обов'язковою ознакою їх існування [5, с. 115]. Тут слід погодитись із С. М. Братусем, котрий вважав, що «певні ступінь чи міра майнової відокремленості виступають основою правосуб'єктності юридичної особи» [6, с. 135]. Подібну позицію відстоює також В. О. Семеусов, зазначаючи, що зміст цивільної правоздатності юридичної особи визначається її майновою правоздатністю [7, с. 90].

Дійсно, будучи майново відокремленою юридична особа має право вступати у цивільно-правові, в першу чергу, договірні відносини, реалізуючи один із елементів змісту цивільної правосуб'єктності - договороздатність.

Але роль майнової відокремленості юридичної особи не вичерпується лише її здатністю вступати у цивільно-правові відносини, вона (майнова відокремленість) виступає також основою іншого елемента змісту цивільної правосуб'єктності юридичної особи – її деліктоздатності. Відповідно до ч. 3 ст. 14 ЦК України виконання цивільних обов'язків забезпечується, зокрема, встановленою договором або актами цивільного законодавства відповідальністю. Однак, за вірним застереженням В. Д. Примака, якщо у юридичної особи немає власного майна, яке виконувало б функцію майнового забезпечення реалізації деліктоздатності, про дієвість вищезазначеної норми ЦК України вочевидь не йтиметься [8, с. 164].

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 96 ЦК України, юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном (виділено мною. – О.З.), чим підкреслюється значення майнової відокремленості юридичної особи. Виходячи із цього, важливою функцією майнової відокремленості юридичної особи є забезпечення реальної участі юридичних осіб у цивільно-правових відносинах, виступ у якості основи реалізації її цивільної правосуб'єктності. Окреслений зв'язок між ознаками юридичної особи, зокрема, її майновою відокремленістю та цивільною правосуб'єктністю останньої дуже підкреслюють міркування Г. К. Матвеева: «Правосуб'єктність юридичної особи (насамперед такі ознаки, як організаційна єдність та майнова відокремленість) виявляється назовні саме через її майнову відокремленість» [9, с. 212]. Підтримуючи окреслену позицію, а також зважаючи на непересічний зв'язок між майновою відокремленістю та елементами змісту цивільної правосуб'єктності юридичної особи можна припустити, що ознака майнової відокремле-

ності у сучасному легальному визначенні юридичної особи включена в обсяг цивільної правоздатності юридичної особи.

Основною правовою базою відокремлення майна юридичної особи виступає право власності. Так, ст. 318 ЦК України визначено юридичну особу як суб'єкта права власності. Треба відзначити, що в умовах ринкових відносин саме юридичні особи – власники повною мірою відповідають необхідним умовам цивільного обороту, вони здатні забезпечити стабільні договірні зв'язки із своїми контрагентами. Проте легітимною основою відокремлення майна юридичних осіб виступають також і право господарського відання та оперативного управління, що передбачаються Господарським кодексом України (далі – ГК України). Так, згідно з ч. 1 ст. 133 цього Кодексу основу правового режиму майна суб'єктів господарювання становлять право власності та інші речові права – право господарського відання та право оперативного управління. Слід відзначити, що сучасний законодавець України дає вичерпний перелік можливих підстав відокремлення, обмежуючись правами, зазначеними вище.

Більшість юридичних осіб може мати майно на праві власності. Так, зокрема, на праві власності закріплюється майно за господарськими товариствами (ст. 115 ЦК України), виробничими кооперативами (ст. 165 ЦК України). Разом з тим, за окремими суб'єктами господарювання майно закріплюється на праві господарського відання. Так на праві господарського відання закріплюється майно за державними комерційними підприємствами (ч. 2 ст. 74 ГК України) та комунальними комерційними підприємствами (ч. 2 ст. 76 ГК України). За казенними підприємствами та комунальними некомерційними підприємствами майно закріплюється на праві оперативного управління (ч. 3 ст. 76 ГК України та ч. 2 ст. 76 ГК України відповідно).

Слід відзначити, що майнова відокремленість має важливе значення в процесі створення самої юридичної особи. Так, для юридичних осіб – об'єднань майна, що передбачаються ч. 1 ст. 81 ЦК України встановлені законодавчі вимоги до мінімального розміру статутного капіталу. Зокрема, у нормах Закону України «Про акціонерні товариства» закріплено положення про те, що мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства [10]. А у Законі України «Про банки та банківську діяльність» визначено, що мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, не може бути меншим 120 міль-

йонів гривень [11]. Без додержання окреслених вимог зазначені юридичні особи не зможуть пройти процедуру державної реєстрації.

При дослідженні майнової відокремленості юридичних осіб актуальними є питання щодо моменту її виникнення. Часто момент виникнення майнової відокремленості юридичних осіб пов'язують із моментом фактичної передачі майна організації власниками. Але у даний момент ще не існує самої юридичної особи як суб'єкта цивільного права, оскільки ще не пройдено процедуру державної реєстрації юридичної особи. На нашу думку, державна реєстрація юридичної особи якраз виступає тим юридичним фактом, на підставі якого виникає майнова відокремленість юридичних осіб. Саме з цього моменту юридична особа виступає повноцінним власником майна, переданого у її статутний капітал, а попередній власник цього майна втрачає будь-які права щодо нього.

У підсумку всього вищезазначеного, можна сформулювати поняття майнової відокремленості юридичної особи як ознаки юридичної особи, яка виступає передумовою її цивільної правосуб'єктності, виникає з моменту державної реєстрації, та характеризується закріпленням за нею майна на праві власності, господарського відання чи оперативного управління.

1. Иеринг Р. Юридическая техника / Рудольф Иеринг; пер. с нем. Ф. С. Шендорфа. – СПб., 1905. – 105 с.

2. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.

3. Цивільне та сімейне право України : навчально-практ. посіб. – [вид. 2-е, перероб. та доп.] / За ред. Є. О. Харитонова, А. І. Дрішлюка. – Х. : ТОВ Одісей, 2003. – 640 с.

4. Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України // Валентина Борисова. – Право України. – 2010. - № 12. - С. 25-31.

5. Стройкина Ю. В. Понятие и сущность признака «имущественная обособленность» в конструкции коммерческой организации / Ю. В. Стройкина // Власть закона. – 2010. - № 1. – С. 111-121.

6. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права / С. Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1950. – 367 с.

7. Семерусов В. А. Учение о специальной правоспособности юридических лиц (предприятий) / А. В. Семерусов // Проблемы правотворчества и совершенствования законодательства. – Иркутск, 1996. – С. 83–90.

8. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : монографія / Володимир Дмитрович Примак. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.

9. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности / Г. К. Матвеев. – М. : Юрид. Лит., 1970. – 310 с.

10. Про банки і банківську діяльність : Закон України [прийнятий 17 грудня 2000 р.; за станом на 22.09.2011] // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5–6. – Ст. 30.

11. Про акціонерні товариства : Закон України [прийнятий 17 вересня 2008 р.; за станом на 07.07.2011] // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.

Зозуляк О. І. Поняття майнової відокремленості як ознаки юридичної особи

У статті досліджуються теоретико-правові проблеми, пов'язані із визначенням поняття та ролі майнової відокремленості в конструкції юридичної особи. На основі аналізу цивільно-правової доктрини та норм Цивільного кодексу України подається визначення майнової відокремленості юридичної особи.

Ключові слова: юридична особа, ознаки юридичної особи, майнова відокремленість юридичної особи.

Zozuliak O.I. Понятие имущественной обособленности как признака юридического лица

В статье исследуются теоретико-правовые вопросы, связанные с определением понятия и роли имущественной обособленности в конструкции юридического лица. На основании анализа гражданско-правовой доктрины и норм Гражданского кодекса Украины определено понятие имущественной обособленности юридического лица.

Ключевые слова: юридическое лицо, признаки юридического лица, имущественная обособленность юридического лица.

Zozuliak O.I. A concept of separated property as features of an juridical person

This article is devoted to research of theoretical and legal problems connected with the determination and role of separated property in the construction of an juridical person. The author determined the concept of separated property of the juridical person based on the doctrine of civil law and norms of the Civil code of Ukraine.

Keywords: an juridical person, features of juridical person, separated property of juridical person.